

ДЮРДЦА І. В.,доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного
та публічного права*(Київський національний університет
технологій та дизайну)*

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.5.28>**ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВИ, ВІД ЯКОЇ БЕЗПОСЕРЕДНЬО ВИНИКАЄ
ЗАГРОЗА АГРЕСІЇ ПІД КУТОМ ЗОРУ НАЦІОНАЛЬНОГО БЕЗПЕКОВОГО
ЗАКОНОДАВСТВА**

У статті автор здійснив дослідження перспектив запровадження кримінальної відповідальності за пособництво державі, від якої безпосередньо виникає загроза агресії під кутом зору національного безпекового законодавства.

Актуальність дослідження викликана веденням агресивної та варварської війни московського режиму проти Української держави, що зумовлює необхідність нового контекстуального осмислення перспектив запровадження кримінальної відповідальності за діяння, що посягають на національну безпеку України. З'ясовано, що з урахуванням реальної національної безпекової ситуації у державі та вже вибудованою сегментною архітектонікою системи забезпечення національної безпеки України, передумови запровадження кримінальної відповідальності за пособництво державі, від якої безпосередньо виникає загроза агресії, натеper існують не тільки поза межами правового регулювання, а й безпосередньо закріплені нормативно. Окреслено, що поточні та потенційні загрози безпековому середовищу, і, відповідно, цілі, напрями та завдання державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, які визначені на нормативному рівні (Закон України «Про національну безпеку України», Стратегія національної безпеки України, Стратегія забезпечення державної безпеки, Закон України «Про оборону України») створили передумови до реалізації охоронної та регулятивної функцій кримінального закону, тобто криміналізації дій за пособництво державі, від якої безпосередньо виникає загроза агресії. Встановлено, що задля запобігання збройному конфлікту та відсічі можливій збройній агресії, законодавець не передбачає вичерпний перелік заходів із підготовки держави до оборони в мирний час, а навпаки, підкреслює на необхідності вжиття будь-яких заходів, що впливають на стан обороноздатності держави. Висновується, що внаслідок проведення заходів із прогнозування та оцінки реальної воєнної небезпеки і воєнної загрози, які мали здійснюватися до 24.02.2022 року (результати таких заходів узагальнено в т. ч. і в Стратегії забезпечення національної безпеки України та Стратегії забезпечення державної безпеки), реальний стан пособництва державі, від якої безпосередньо виникала загроза агресії, охоронна та регулятивна функції кримінального права повинні були б реалізуватися у криміналізації таких дій.

Ключові слова: держава-агресор, агресія, пособництво, кримінальна відповідальність, національна безпека, державна безпека.

Diorditsa I. V. Prospects for introducing criminal liability for aiding and abetting a state that directly poses a threat of aggression from the perspective of national security legislation

In the article, the author research the prospects of criminalisation of aiding and abetting the State which directly poses a threat of aggression from the perspective of national security legislation. The relevance of the study is caused by the Moscow regime's aggressive and barbaric war against the Ukrainian State, which necessitates a new contextual understanding of the prospects for introducing criminal liability for acts which encroach on the national security of Ukraine. It is established that, given the real national security situation in the State and the segmental architectonics of the national security system of Ukraine, the prerequisites for introducing criminal liability for aiding and abetting a State which directly poses a threat of aggression currently exist not only outside the scope of legal regulation, but are also directly enshrined in law. It is outlined that current and potential threats to the security environment, and, accordingly, the goals, directions and objectives of the State policy in the field of national security, which are defined at the regulatory level (the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine", the National Security Strategy of Ukraine, the Strategy for Ensuring State Security, the Law of Ukraine "On Defence of Ukraine") have created the prerequisites for the implementation of the protective and regulatory functions of criminal law, i.e. criminalisation of actions for aiding and abetting the State which directly poses a threat to the security of Ukraine. It is established that in order to prevent an armed conflict and repel possible armed aggression, the legislator does not provide for an exhaustive list of measures to prepare the State for defence in peacetime, but rather emphasises the need to take any measures that affect the State's defence capability. It is concluded that as a result of the measures to forecast and assess the real military danger and military threat which were to be carried out by 24.02.2022 (the results of such measures are summarised, inter alia, in the Strategy for Ensuring National Security of Ukraine and the Strategy for Ensuring State Security), the real state of aiding and abetting the State which directly posed a threat of aggression, the protective and regulatory functions of criminal law should have been implemented in the criminalisation of such actions.

Key words: *aggressor state, aggression, aiding and abetting, criminal liability, national security, state security.*

Вступ. Агресивна та варварська війна московського режиму проти Української держави зумовила значне збільшення кримінальних правопорушень щодо злочинів проти основ національної безпеки. У контексті збільшення таких злочинних діянь формувалися й передумови для криміналізації нових. Так, Розділ I Особливої частини КК України «Злочини проти основ національної безпеки» був доповнений новими статтями, а саме: колабораційна діяльність; пособництво державі-агресору; несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану. Низка статей даного Розділу зазнали змін.

Натепер у чинному Кримінальному кодексі України статтею 111-2 передбачено кримінальну відповідальність за пособництво державі агресору, а саме за умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні та можуть бути вчинені в таких формах:

- 1) реалізація рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань чи окупаційної адміністрації держави-агресора;
- 2) підтримка рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань чи окупаційної адміністрації держави-агресора;
- 3) добровільний збір або підготовка та передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням або окупаційній адміністрації держави-агресора;
- 4) добровільна передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням або окупаційній адміністрації держави-агресора.

Автор свідомо акцентує увагу на тому, що криміналізація зазначених умисних дій, спрямованих на пособництво державі-агресору, відбулася у квітні 2022 року, після початку масштабної збройної агресії. Тобто проблематика запровадження кримінальної відповідальності за *пособництво державі, яка де-юре ще не є агресором, але від якої безпосередньо виникає загроза агресії*, залишилася законодавцем поза увагою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні чимало вчених займалися дослідженням різних аспектів кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору. Так на рівні наукових робіт можемо відмітити праці М. Хавронюка [1], О. Дудорова, Р. Мовчана [2], Ю. Бауліна [3], Е Оржинської, В. Сеніної [4], А. Плотнікової [5] та ін. Автор не ставить під сумнів наукові здобутки, що висновуються колегами-науковцями (доцільність криміналізації пособництва державі-агресору, розмежування даного складу злочину від інших суміжних складів кримінальних правопорушень, інтерпретаційно-правові недоліки чи інші герменевтичні особливості диспозиції досліджуваної статті і т. ін.), а навпаки, у переважній більшості погоджується з ними. Однак, автор наголошує на тому, що *концептуальні питання запровадження кримінальної відповідальності за пособництво не тільки державі-агресору, а й державі, від якої безпосередньо виникає загроза агресії*, нині не стали предметом наукових досліджень.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження перспектив запровадження кримінальної відповідальності за пособництво державі, від якої безпосередньо виникає загроза агресії.

Результати дослідження. Логіка розміщення статті щодо пособництва державі-агресору до Розділу 1 «Злочини проти основ національної безпеки України» КК України полягає у тому, що відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» загрози національній безпеці України – явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [6]. Суспільна небезпека цього злочину полягає у тому, що в результаті пособництва державі-агресору створюються загрози в механізмі, спрямованому на забезпечення національної безпеки України.

Отже, родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 111-2 КК України, виступають суспільні відносини, які забезпечують захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Саме через дослідження окремої групи однорідних або тотожних за своєю соціальною і економічною сутністю суспільних відносин у сфері національної безпеки України, які через це повинні охоронятися єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм, автором буде проаналізовано перспективи запровадження кримінальної відповідальності за пособництво державі, від якої безпосередньо виникає загроза агресії.

На переконання автора, з урахуванням реальної націобезпекової ситуації у державі та вже вибудованою сегментною архітектонікою системи забезпечення національної безпеки України, доцільним буде проаналізувати основоположні нормативно-правові акти, в яких визначається сутність безпекового середовища, цілі, напрями, завдання та загрози у даній сфері. Саме за допомогою такого аналізу маємо усвідомити, що передумови запровадження кримінальної відповідальності за пособництво державі, від якої безпосередньо виникає

загроза агресії, натепер існують не тільки поза межами правового регулювання, а й безпосередньо закріплені нормативно.

Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, відповідно до статей 1, 2, 17, 18 і 92 Конституції України визначає *основи та принципи національної безпеки і оборони*, цілі та основні засади державної політики, що гарантують суспільству і кожному громадянину захист від загроз.

У ч. 1 цього Закону, зокрема, визначено наступні дефініції: національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз; державна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру; загрози національній безпеці України – явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України; національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Також у цьому Законі конкретизується сутність Стратегії національної безпеки України як документа, що визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки [6].

Аналізуючи Стратегію національної безпеки України, затверджену Указом Президента України від 14 вересня 2020 року звертаю увагу, що вона ґрунтується на таких основних засадах:

стримування – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України;

стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей;

взаємодія – розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з Європейським Союзом і НАТО та їх державами-членами, Сполученими Штатами Америки, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України.

У Розділі II «Поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов» Стратегії, серед інших, визначено такі загрози:

1. Для відновлення свого впливу в Україні Російська Федерація, продовжуючи гібридну війну, системно застосовує політичні, економічні, інформаційно-психологічні, кібер- і воєнні засоби. Посилюються угруповання збройних сил Російської Федерації та його наступальний потенціал, регулярно проводяться масштабні військові навчання поблизу державного кордону України, що свідчить про збереження загрози військового вторгнення. Зростає мілітаризація територій тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Зберігається загроза з боку Російської Федерації вільному судноплавству у Чорному та Азовському морях, Керченській протоці.

2. Російська окупаційна адміністрація та збройні формування Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, в окремих районах Донецької та Луганської областей України грубо порушують права й свободи людини і громадянина, їх діяльність загрожує безпеці України, інших держав Балто-Чорноморського регіону.

3. Спеціальні служби іноземних держав, насамперед Російської Федерації, продовжують розвідувально-підбивну діяльність проти України, намагаються підживлювати

сепаратистські настрої, використовують організовані злочинні угруповання і корумпованих посадових осіб, прагнуть зміцнити інфраструктуру впливу.

4. Деструктивна пропаганда як ззовні, так і всередині України, використовуючи суспільні протиріччя, розпалює ворожнечу, провокує конфлікти, підриває суспільну єдність. Відсутність цілісної інформаційної політики держави, слабкість системи стратегічних комунікацій ускладнюють нейтралізацію цієї загрози.

5. Сучасні темпи переозброєння Збройних Сил України, інших складових сил оборони на новітні (модернізовані) зразки не забезпечують потреби у заміні основних видів озброєння та військової техніки радянського виробництва, які у найближчій перспективі вичерпають свій ресурс. Зростає дефіцит фінансових ресурсів ускладнює виділення коштів для забезпечення виробництва та закупівлі у необхідних обсягах сучасних зразків озброєння та військової техніки, що разом із дисбалансом воєнних потенціалів України та Російської Федерації обумовлює необхідність розробки нової стратегії воєнної безпеки [7].

Тобто, фактично ще до початку широкомасштабної збройної агресії московського режиму проти України, на рівні цієї Стратегії вже акцентовано на необхідності суспільству та державі бути здатними швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати його стає функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей. З-поміж поточних і потенційних загроз констатувалося посилення наступального потенціалу збройних сил московського режиму, що свідчило про збереження загрози військового вторгнення; зростала мілітаризація території тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим та міста Севастополя; зберігалася загроза з боку Російської Федерації вільному судноплавству у Чорному та Азовському морях, Керченській протоці.

На моє переконання, одним із визначальних аспектів у контексті мети цього дослідження є положення, визначені у Стратегії забезпечення державної безпеки, затвердженій Указом Президента України від 16 лютого 2022 року.

Так, у цій Стратегії, розкрито наступні поняття: забезпечення державної безпеки – створення умов для забезпечення захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу й інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз Україні; загрози державній безпеці – явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу й інших життєво важливих національних інтересів; об'єкти забезпечення державної безпеки – державний суверенітет, конституційний лад, територіальна цілісність України, оборонний, економічний і науково-технічний потенціал, кібербезпека, інформаційна безпека, об'єкти критичної інфраструктури, державна таємниця та службова інформація;

У Розділі II «Безпекове середовище та загрози державній безпеці» Стратегії, констатується наступне:

1. Недостатня ефективність державних органів, непослідовність та незавершеність реформ складових сил безпеки, недосконалість механізмів правового, організаційного, кадрового, фінансового, матеріально-технічного забезпечення процесу розвитку системи забезпечення державної безпеки підвищують уразливість держави до загроз і знижують ефективність заходів із протидії таким загрозам.

2. Розвідувально-підбивна та інша протиправна діяльність іноземних спецслужб, окремих організацій, груп та осіб, зокрема з використанням організованих злочинних угруповань і корумпованих посадових осіб, спрямована на руйнування механізмів державного управління та місцевого самоврядування.

3. Обмеженість держави у фінансових ресурсах ускладнює забезпечення достатніх обсягів виробництва та закупівлі сучасних зразків озброєння й спеціальної техніки, що разом із дисбалансом безпекових потенціалів України та Російської Федерації обумовлює необхідність застосування асиметричних тактик у безпековій сфері.

З-поміж цілей, напрямів та завдань державної політики у сфері державної безпеки, визначених Стратегією, виділю такі:

1. Державна політика у сфері державної безпеки спрямовується на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам державній безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних, диверсійних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення умов, що призводять до цих загроз та причин їх виникнення.

2. Удосконалення національного законодавства у сфері забезпечення державної безпеки та гармонізація із законодавством Європейського Союзу і документами НАТО.

3. Основними завданнями державної політики у сфері забезпечення державної безпеки є: розвиток спроможностей суб'єктів системи забезпечення державної безпеки щодо своєчасного попередження, виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз державній безпеці України, запобігання та протидії таким загрозам [8].

Отже, фактично безпосередньо за кілька днів до початку широкомасштабної збройної агресії московського режиму проти України, на рівні цієї Стратегії чітко вказано на недосконалість механізмів правового забезпечення процесу розвитку системи забезпечення державної безпеки, що підвищує уразливість держави до загроз і знижує ефективність заходів із протидії таким загрозам. Державна політика у сфері державної безпеки має спрямовуватись на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам державній безпеці України, систематичним удосконаленням національного законодавства у сфері забезпечення державної безпеки.

Тому зазначене вище безпосередньо на нормативному рівні створювало передумови до реалізації охоронної та регулятивної функцій кримінального закону, тобто криміналізації дій за пособництво державі, від якої безпосередньо виникає загроза агресії.

Наступним етапом для досягнення мети цього дослідження буде з'ясування сутності поняття агресії.

Відповідно до Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави чи будь-яким іншим чином, несумісним із Статутом ООН. Застосування збройної сили державою першою в порушення Статуту є *prima facie* свідченням акту агресії, хоча Рада Безпеки може відповідно до Статуту дійти висновку, що визначення про те, що акт агресії було скоєно, не буде виправданим у світлі інших відповідних обставин, включно з тим фактом, що відповідні акти або їхні наслідки не мають достатньо серйозного характеру. У статті 3 указаної Резолюції передбачено, що будь-яка з наступних дій, незалежно від оголошення війни, з урахуванням і відповідно до положень статті 2, буде кваліфікуватися як акт агресії:

а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або її частини;

б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

с) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави;

д) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили, або морські та повітряні флоти іншої держави;

е) застосування збройних сил однієї держави, що перебувають на території іншої держави за угодою з приймаючою державою, у порушення умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їхнього перебування на такій території після припинення дії угоди;

ф) дія держави, що дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави;

g) засилення державою або від імені держави озброєних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим вище актам, або її значна участь у них [9].

Аналогічно до норм Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року визначення агресії міститься і в Законі України «Про оборону України» [10].

У ст. 3 даного Закону зазначено, що підготовка держави до оборони в мирний час, зокрема, включає:

прогнозування та оцінку воєнної небезпеки і воєнної загрози;

проведення розвідувальної та інформаційно-аналітичної діяльності в інтересах підготовки держави до оборони;

інші заходи, що впливають на стан обороноздатності держави [11].

Висновки. Таким чином задля запобігання збройному конфлікту та відсічі можливій збройній агресії, законодавець не передбачає вичерпний перелік заходів із підготовки держави до оборони в мирний час, а навпаки, підкреслює на необхідності вжиття інших заходів, що впливають на стан обороноздатності держави. Внаслідок проведення заходів із прогнозування та оцінки реальної воєнної небезпеки і воєнної загрози, які мали здійснюватися до 24.02.2022 року (результати таких заходів узагальнено в т. ч. і в Стратегії забезпечення національної безпеки України та Стратегії забезпечення державної безпеки), реальний стан пособництва державі, від якої безпосередньо виникла загроза агресії, охоронна та регулятивна функції кримінального права повинні були б реалізуватися у криміналізації таких дій.

Список використаних джерел:

1. Хавронюк М. За пособництво державі-агресору – кримінальна відповідальність. *Центр політико-правових реформ*. 2022. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/za-posobnytstvo-derzhavi-agresoru-kryminalna-vidpovidalnist/>
2. Дудоров О., Мовчан Р. Відповідальність за пособництво державі-агресору: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2022. № 2 (18). С. 95-117. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.18.266927>
3. Баулін Ю. Особливості кримінально-правового регулювання в Україні під час воєнного стану. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія»*. (Одеса, 9 грудня 2022 року). Відп. редактор Є.Л. Стрельцов. Одеса: ПРЦ НАПрН
1. України, НУ «ОЮА», 2022. С. 12-15. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/23448/%D0%97%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D0%B2%20%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85%20%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%83.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. Оржинська Е, Сеніна В. Пособництво державі-агресору: взаємозв'язок між способом вчинення та особою злочинця. *Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення*. 2022. № 4. Ч. 2. С. 98-103. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.2.15>
5. Плотнікова А. Щодо правового визначення пособництва державі-агресору. *Виклики правничої професії в умовах воєнного стану: тези доповідей та наукових повідомлень учасників круглого столу присвяченого до Дня юриста (6 жовтня 2022 року)*. уклад.: О.О. Коваленко, Т.Г. Головань, М.Д. Ждан; за ред. О.О. Коваленко. – Харків: ХНПУ імені

Г.С. Сковороди, 2022. С. 49-52. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f388ea85-333c-44ff-ab24-50921abdc6c6/content>

6. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

7. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>

8. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16 лютого 2022 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки». *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#n5>

9. Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року. *Zakononline*. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169633__169633

10. Гук А. Воєнний стан: спроба відповідей на спірні питання. *ЮРИСТ&ЗАКОН*. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA015529

11. Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 р. № 1932-XII. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

